

Tekenen in de Tijd 115

3-9 oktober 2021

Aan de vooravond van het feest van Franciscus van Assisi, gedenkt Erik Borgman diens radicale vrijheid. Franciscus' liefde voor vrouwe Armoede betekende geen afstand van de wereld, maar innige verbondenheid ermee. Want wie niets heeft, heeft recht te ontvangen wat hij nodig heeft.

Deze maandag, 4 oktober, vieren wij het feest van Franciscus van Assisi. Het is in de hele kerk een gedachtenis, voor franciscaanse familie natuurlijk een hoogfeest, maar voor de dominicaanse familie is het een feest. Franciscus en Dominicus waren tijdgenoten en hoewel het onwaarschijnlijk is dat zij elkaar ooit fysiek hebben ontmoet, zijn er twee afbeeldingen van de beroemde dominicaanse schilder Giovanni da Fiesole, beter bekend als Fra Angelico, die een dergelijke ontmoeting verbeelden en de kijker overtuigen van de innige vriendschap tussen beide. Je zou beide heiligen kunnen zien als het introverte – Dominicus – en het extroverte – Franciscus – gezicht van dezelfde beweging. Allebei wilden zij de arme Christus navolgen die predikend rondtrok. Bij Franciscus lag daarbij de nadruk meer op de armoede, die hij personifieerde en waarover hij sprak als over zijn geliefde: vrouwe Armoede. De nadruk bij Dominicus lag op de prediking. De armoede zorgde voor een innige verbinding met het leven van degenen die de dominicanen met hun prediking wilden aanspreken.

De extroverte Franciscus was een briljant performer. Zijn typerende gebaar om tegen de dieren te preken, spreekt tot op de dag van vandaag tot de verbeelding. Wij danken er Werelddierendag aan. Door ze aan te spreken nam Franciscus ze waarachtig serieus als medeschepselen. De titel van de encycliek van paus Franciscus over een ecologisch verantwoorde omgang met de aarde als ons gemeenschappelijke huis, *Laudato si'*, is ontleend aan Franciscus' lofzang van de schepselen, beter bekend als het Zonnelied. Daarin prijst hij God om zijn schepselen – *Laudato si'* betekent: 'Wees geprezen' – en de weldaden die zij ons in Gods naam bewijzen. Door ook tegen de dieren te preken maakte Franciscus duidelijk dat niet-menselijke schepselen niet vanzelf en altijd leven volgens Gods wil. Het is een aspect dat niet zo goed past bij zijn beeld als knuffelbare dierenvriend, maar het verhaal over hoe hij een wolf temde die de omgeving van de stad Gubbio onveilig maakte, wijst in dezelfde richting. Alle schepselen zijn, net als wij, geroepen om Gods wil te doen, maar zij maken, net als wij, geregeld misbruik van hun vrijheid en handelen tegen Gods wil.

Zelf ben ik sterk onder de indruk geweest van het begin van het zogenoemde Testament van Franciscus. Daar staat geschreven:

De Heer heeft mij, broeder Franciscus, op de volgende manier het begin gegeven van een boetvaardig leven: toen ik in zonden leefde, leek het me te bitter om melaatsen te zien, en de Heer zelf heeft mij tussen hen gebracht en ik heb hun barmhartigheid bewezen. En toen ik bij hen wegging, was wat me bitter leek voor mij veranderd in zoetheid naar ziel en lichaam; en ik was er daarna nog een tijdje vol van en heb de wereld verlaten.

Franciscus raakte bevriend met de melaatsen die hij aanvankelijk, net als iedereen, zag als bedreigende buitenstaanders. Zijn ontdekking dat je de vooroordelen die de

wereld je aanleert, niet zomaar kunt vertrouwen, leidde ertoe dat hij brak met de cultuur die hen voortbrengt en op zoek ging naar wat God van hem vroeg. Toen ik als zestienjarige voor het eerst met dit verhaal kennismaakte, begon ik iets te begrijpen van wat een religieus leven kan zijn en van de vrijheid die het biedt.

Pas veel later begon ik ook iets te zien van de samenhang tussen Franciscus' gebaar om de wereld te verlaten en de vrijheid om van de wereld gebruik te maken zonder zich al te veel van de geldende eigendomsverhoudingen aan te trekken. Nadat Franciscus gebroken had met zijn vader, de rijke lakenkoopman Pietro di Bernardone – die hem verweet het familiekapitaal over de balk te gooien door bouwmaterialen te kopen om vervallen kerkjes in de buurt van Assisi op te knappen – wilde Franciscus letterlijk niets meer bezitten. Ook de broeders van de religieuze orde die hij uiteindelijk zou stichten, mochten niets bezitten en moesten met de wereld omgaan in het besef dat zij er vreemdelingen en pelgrims waren (vgl. 1 Petrus 2,11). Als zij echter tekortkwamen dan mochten zij hun kostje bij elkaar bedelen. Franciscus noemt dit bedelen in zijn testament de 'toevlucht nemen tot de tafel van de Heer'. De schepping is er volgens hem om iedereen te voorzien van wat zij of hij nodig heeft en ieder heeft het recht dit ook te ontvangen.

In hoofdstuk 9 van zijn voorlopige kloosterregel, de zogenoemde 'Regula non Bullata', wijdde Franciscus hierover enigszins uit:

Wanneer de mensen hen te schande zetten en hun geen aalmoes willen geven, dan moeten [de broeders] God dank brengen; want voor die schande ontvangen zij grote eer voor de rechterstoel van onze Heer Jezus Christus. Want zij moeten weten dat de schande niet wordt aangerekend aan wie haar ondergaan, maar aan wie ze aandoen. De aalmoes is het erfdeel en het recht dat de armen verschuldigd is en dat onze Heer Jezus Christus voor ons heeft verworven.

Jezus had immers zijn leerlingen zonder bezit en afhankelijk van aalmoezen de wereld in gestuurd. 'Nood kent geen wet', citeert Franciscus een middeleeuwse rechtsregel en omdat de broeders niets hebben en daarmee gedurig in nood zijn, vallen zij dus in zekere zin buiten de wetten en mogen zij vrij gebruik maken van alles wat beschikbaar is.

Leven alsof alles jou toebehoort: dat was een wel erg radicale gedachte. In de franciscaanse kloosterregel zoals deze kerkelijk goedgekeurd zou worden, de zogenoemde 'Regula Bullata', stonden de geciteerde zinnen dan ook niet meer. Daar wordt alleen nog benadrukt dat de vernedering van de armoede de waardigheid van de broeders in de ogen van God is.

Werkelijk vormgeven aan een leven in de vrijheid waartoe Christus ons heeft bevrijd, is de hele kerkgeschiedenis door moeilijk geweest. Het stond immers haaks op wat men beschouwde als garantie voor maatschappelijke orde. Maar er waren ook steeds weer mensen die de grenzen opzochten en ze doorbraken. In de overtuiging dat er uiteindelijk maar één echte wet is: die van de liefde, en vanuit het verlangen alleen volgens die wet te leven.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus